

НАТАЛІЯ ДІВІНСЬКА
(Київ)

ДІЛОВА ГРА У ПРОФЕСІЙНОМУ СТАНОВЛЕННІ ВИКЛАДАЧА ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Висвітлено проблеми формування методичної компетентності майбутнього викладача іноземної мови засобами інтерактивних методів і форм навчання.

Ключові слова: студенти, підготовка вчителя, форми і методи навчання, ділова гра.

Сьогодні в Україні проблема підготовки висококваліфікованих конкурентноспроможних спеціалістів, які б задовольняли потреби сучасного суспільства, є основним завданням вищої школи. За останні роки помітно зросла кількість наукових праць, пов'язаних із новими технологіями навчання, в яких науковці, методисти, педагоги-практики багато уваги приділяють методам інтерактивного навчання, а саме – діловій грі.

Відомо, що розробляти загальну теорію гри почали ще Ф. Шиллер і Г. Спенсер. Томас Манн стверджував: „Був час, коли один велетень Шиллер міг сказати: „Людина лише тоді людина, коли вона грається. В такі серйозні і важкі часи, як наш, це звучить фривольно, і все-таки я впевнений, що та священна і вільна гра, яку називають мистецтвом, завжди буде необхідна людині, щоб вона почувала себе дійсно людиною...” [2, с. 16]. Г. Спенсер уніс у розуміння гри еволюційний підхід, указуючи на її розповсюдження серед вищих тварин. Услід за Г. Спенсером К. Гросс вважав, що гра допомагає вищим видам тварин розвивати спадкові форми поведінки. Цікаві дослідження були проведені швейцарським ученим Ж. Піаже в 30-50 роки ХХ ст., у яких він демонструє внутрішній зв'язок гри людини з уявою і розвитком інтелекту. Зв'язок гри з фантазією встановив Л.С. Виготський. Значення людського фактора в діловій грі підкреслює В.І. Рибальський, указуючи на те, що „...в діловій грі віддзеркалюються реальні взаємозв'язки, які насправді фігурують у системі управління, ті ситуації, які мали місце в минулому, спостерігаються зараз або можуть утворюватись у майбутньому. Правила управлінської гри не вигадуються, а є результатом глибокого аналізу функціонування реальних об'єктів” [3, с. 16].

Аналіз наукових праць і досліджень сучасних вітчизняних та зарубіжних авторів у сфері вищої педагогічної освіти підтверджує, що поруч із традиційними, методи активного навчання забезпечують високий рівень практичної підготовки майбутньому вчителю. Так, на думку професора П.М. Щербаня, дидактичні ігри наближають студента до майбутньої професійної діяльності і формують із нього вдумливого, ініціативного, самокритичного педагога нового типу. О.Г. Штепа доводить доцільність і ефективність використання рольової гри у професійному навчанні студентів. Л.Л. Макарова розглядає дидактичну гру та проблемну ситуацію як детермінанту розвитку пам'яті і мислення.

Таким чином, навіть такий стислий аналіз наукової, методичної та психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що автори багатьох робіт переконані в ефективності використання методів активного навчання. Викладач має навчитися працювати в режимі творчого розвивального навчання. Проте, як правило, система підготовки майбутнього вчителя, зокрема і вчителя-філолога, базується на лекційно-семінарських формах навчання, які більше зорієнтовані на передачу знань, а не на активне залучення студентів до практичної діяльності, спрямованої на розвиток професійно-педагогічних умінь. Це підтверджують і наші спостереження.

Так, спостереження за практичною діяльністю студентів, які проходили педагогічну практику в школах міст Києва та Переяслав-Хмельницького показали, що в практичній діяльності студент як учитель-початківець зазнає багато труднощів у пошуках оптимального методичного рішення в конкретній ситуації. Наприклад, під час проведення навчально-виховної роботи нерідко виникають ситуації, коли практикант має певні знання і володіє прийомами їх вирішення, і коли студент не володіє адекватними способами, прийомами дії у складних ситуаціях. У першому випадку, зазвичай, студент-практикант діє за алгоритмом і використовує відому йому технологію. На уроках іноземної мови ми спостерігали, що це відбувається, коли учні мають середній рівень знань, бажання вивчати іноземну мову, студент-практикант має у розпорядженні відповідні засоби навчання, у тому числі технічні, володіє методами і прийомами навчання. На іншому уроці у практиканта не вистачило професійних умінь та дидактичних засобів для реалізації своїх знань на практиці. Як свідчать наші спостереження за працею вчителів української та іноземної мов загальноосвітніх шкіл Києва №167, №184, №267, №152, студентів-практикантів, подібні ситуації частіше виникають у класах, де навчаються учні з різним рівнем знань, які несистематично виконують завдання вчителя, у деяких учнів спостерігається низька мотивація вивчення іноземної або рідної мови, недостатня оснащеність навчального процесу засобами навчання тощо. У подібних умовах учителі, і не тільки молоді, опиняються доволі часто. Вся діяльність учителя, як свідчить аналіз практичного досвіду, складається з розв'язання проблем різноманітного ступеня складності, тому для учнів цікавими є уроки того педагога, який уносить у свою працю елементи педагогічної творчості, тобто використовує нові засоби дії або відомі прийоми по-новому. Однак це відбувається за умови, якщо вчитель підготовлений до вирішення нестандартної ситуації, і у нього сформовані здібності й уміння переносити засвоєні прийоми у нові умови та відповідно застосовувати їх. Якщо у досвідчених вчителів накопичені вже свої „ефективні” прийоми вирішення проблемних ситуацій, у тому числі й на основі методу „спроб і помилок”, то молоді вчителі та студенти-практиканти ще недостатньо володіють уміннями спонтанно знаходити рішення у навчально-педагогічній ситуації, яка виникла. Безсумнівно, універсальним і ефективним засобом імпровізованого вирішення будь-якої складної ситуації є методична творчість учителя. Саме вона, на думку вчених-методистів, регламентує рішення вчителя у конкретних ситуаціях, таких як: 1) недостатня кількість годин, передбачених програмою для проведення практичних занять із методики навчання рідної та іноземних мов; 2) різноманітність конкретних умов навчання, які важко передбачити; 3) відсутність рекомендацій для формування творчих здібностей і методичної творчості на заняттях із предмета спеціалізації.

Проблеми методичної творчості в останні роки привертають все більшу увагу педагогів. Ураховуючи, що студент у своєму становленні як професіонал має пройти певні рівні: від рівня ремісника, де достатньо знань і володіння системою методичних навичок, до рівня майстра, коли діє система методичних умінь, ми на теоретичному етапі свого дослідження особливу увагу приділили роботам В.П. Кузовльова, Н.Є. Кузовльової, Є.І. Пасова, К.І. Саломатова, Л.О. Смирнової, В.Б. Царькова та ін.

Так, певну значущість для нашого дослідження мали роботи К.І. Саломатова. Під методичними умінями, за К.І. Саломатовим, необхідно розуміти „...усвідомлене володіння засобами або прийомами навчання, яке забезпечує професійне рішення певного типу навчально-виховних завдань в умовах, які змінюються [5, с. 32]”. У діяльності вчителя-філолога вчений визначає наступні групи загальнометодичних умінь: уміння навчати слуховим, лексичним і граматичним навичкам усного мовлення, читання та письма; навчати мовленнєвим умінням усного мовлення: аудіюванню, мовленню (діалогічному і монологічному); навчати мовленнєвим умінням письмового мовлення: читанню та письму; стимулювати інтерес і позитивне ставлення учнів до вивчення предмета, розвивати пізнавальні сили і здібності, розширювати загальноосвітній кругозір учнів; уміння здійснювати виховну функцію навчання будь-якій мові з урахуванням загальних цілей і виховних можливостей предмета на уроках і у позакласній роботі [6, с. 8].

За твердженням Є.І. Пасова, „...стрижем, системотвірним фактором професійної підготовки вчителя є його методична майстерність, яка заснована на педагогічних і психологічних знаннях і вміннях та підкріплена усіма іншими дисциплінами, які мають обов’язкову професійну спрямованість. Всі дисципліни – від психології до філософії – повинні бути орієнтовані на підготовку вчителя, причому не вчителя взагалі, а вчителя конкретного предмета” [4, с. 12]. З цього зрозуміло, що „методичні вміння” є однією з найважливіших груп професійно-педагогічних умінь, якими має оволодіти викладач філологічних дисциплін.

Цілком поділяючи твердження Є.І. Пасова, ми все ж таки переконані, що методичні вміння – це вже більш високий рівень професійної діяльності педагога. І формується цей рівень у самостійній педагогічній діяльності, хоча, безумовно, основи методичних знань повинні закладатися у період навчання.

Автори посібника „Майстерність і особистість вчителя” В.П. Кузовльов, Н.Є. Кузовльова, Є.І. Пасов, В.Б. Царькова виокремлюють вісім видів методичних умінь, якими мусить володіти філолог: проєктувальні, адаптаційні, організаційні, мотиваційні, комунікативні, уміння контролю та самоконтролю, пізнавальні і допоміжні.

В основу проєктувальних умінь вчені поклали „планування”, оскільки саме воно є одним із найважливіших аспектів професійної діяльності вчителя. Назвемо лише деякі з них: уміння дотримуватись цілеспрямованості уроку, циклу, курсу та ін.; уміння дотримуватись цілісності уроку, тобто відповідність усіх компонентів уроку один одному й упорядкованість та ін.; уміння дотримуватись динамічності навчання на уроці, циклі, курсі, тобто рух відповідно до стадій оволодіння матеріалом, правильна послідовність компонентів, наприклад вправ та ін.; уміння дотримуватись зв’язності уроку, циклу та ін., тобто єдність і послідовність матеріалу і змісту та ін. [4, с. 132].

Адаптаційні уміння, за твердженнями методистів, – це уміння, які пов’язані зі здатністю добирати різноманітні прийоми навчання, адекватні реальним умовам;

уміння адаптувати мовленнєвий матеріал до рівня знань учнів; уміння адаптувати своє мовлення до рівня мовленнєвої підготовки учнів; уміння імпровізувати у непередбачених навчальних ситуаціях та ін. [4, с. 139].

Організаційні уміння передбачають уміння організовувати пізнавальну, комунікативну, навчальну і розвивальну діяльність та ін.

До комунікативних умінь вчені відносять: перцептивні комунікативні уміння – визначати і розуміти психічний стан учня, розуміти настрій класу, розподіляти увагу між різноманітними компонентами процесу навчання, прогнозувати поведінку учня, як мовленнєвого партнера та ін.; продуктивні комунікативні уміння (створювати комунікативну обстановку, встановлювати мовленнєвий контакт з учнем (учнями), регулювати поведінку учня як мовленнєвого партнера, бути адекватним у будь-якій ситуації, уміти вести урок рідною або іноземною мовами, володіти паралінгвістичними засобами спілкування та ін.) [4, с. 181].

Мотиваційні уміння – це уміння показати значимість свого предмета, уміння мотивувати учнів до виконання будь-яких завдань, до подальшого самостійного оволодіння іншомовною культурою та ін. [4, с. 183]

Безсумнівно, вчитель будь-якого предмета має вміти визначати актуальність контролю та його характер, фокусувати увагу на цілком конкретних об'єктах, виокремлюючи їх із загальної мети і перетворюючи їх, таким чином, в об'єкти контролю, оцінювати навчальну ситуацію, оцінювати свої дії та дії учнів, робити правильні висновки (на основі аналізу) та вносити необхідні корективи в навчальний процес. За це відповідають, на думку В.Б. Царькова, уміння контролю та самоконтролю [4, с. 209].

Під дослідницькими уміннями Є.І. Пасов розуміє уміння аналізувати уроки будь-яких видів; уміння аналізувати діяльність колег і свою особисту; уміння аналізувати підручники і навчальні посібники; уміння працювати з науковою літературою; уміння проводити спостереження, анкетування і бесіду; уміння проводити невеликий експеримент; уміння тестувати з метою визначення рівня знань та ін.; уміння узагальнювати досвід (свій та інших); уміння сприймати нове і втілювати це у життя; уміння вести роботу по самоосвіті та ін. [4, с. 225]. Допоміжні уміння складають, як стверджують автори, уміння співати, грати на якому-небудь музичному інструменті, малювати та ін.

Для поставленої нами проблеми представлена у посібнику вчених-методистів В.П. Кузовльова, Н.Є. Кузовльової, Є.І. Пасова, В.Б. Царькова класифікація методичних умінь має виключно важливе значення. І якщо більшість із названих умінь, як ми помітили, повторюють у тій чи іншій мірі класифікації загальнопедагогічних умінь, які вже існують, то виокремлена авторами група „допоміжних умінь” особливе значення мала для визначення нами вмінь ігрової навчально-педагогічної діяльності вчителя.

Вивчення та теоретичний аналіз названих робіт дає нам можливість зробити висновки про те, що на сучасному етапі розвитку вищої педагогічної освіти України особливе значення має аналіз і переосмислення систем підготовки професійних педагогічних кадрів, які склалися у світі. Такий аналіз, безумовно, дозволяє зберегти все цінне з багатолітньої практики викладання професійних психолого-педагогічних дисциплін у нашій країні та збагатити її тими цінними досягненнями, які формуються в методиці вищої школи під впливом нових світових процесів. Таким аналізом займаються вчені Н.В. Абашкіна, В.А. Гаманюк, А.Н. Грабовський, М.В. Кларін, Т.Г. Моїсеєнко, В.Я. Пилиповський, Л.П. Пуховська, А.М. Соколова, О.В. Сухомлинська, С.П. Тітонович та ін.

Так, у своїй монографії доктор педагогічних наук, професор Н.В. Абашкіна висвітлює найважливіші аспекти розвитку професійної освіти в Німеччині. Аналізуючи праці німецького дослідника А. Ліпсмайєра з організації підготовки майбутніх вчителів, Н.В. Абашкіна наводить дослідженні рекомендації цього вченого, які, на нашу думку, мають важливе значення для розвитку професійно-педагогічної підготовки майбутніх викладачів філологічних факультетів та формування у них професійних умінь: 1) застосовувати переважно такі форми навчання, які дають можливість викликати навчальну активність спільними зусиллями учасників, на відміну від індивідуалізованих форм роботи; 2) на початковій стадії навчання створювати такі навчальні можливості, які б розкривали внутрішню диференціацію, щоб у складній навчальній ситуації створити мотивоване переживання успіху; 3) процес навчання у системі підвищення кваліфікації необхідно організувати таким чином, щоб засвоєння теоретичних положень відбувалося на основі виконання практичних завдань і розв'язання проблемних ситуацій; 4) процес навчання не розпочинати за умов дефіциту знань, а створювати навчальні ситуації, в яких учасники на основі наявних знань одержують мотивовану практику навчання [1, с. 112-113].

Саме ці науково-методичні основи формування педагогічних умінь, за нашими переконаннями, забезпечено під час використання інтерактивних форм та методів навчання, таких як ділові ігри.

Для того, щоб студенти могли усвідомити та осмислити необхідні вчителів для професійної діяльності педагогічні вміння, у тому числі й методичні вміння використовувати ігрові форми та методи навчання та зрозуміти важливість їх використання у навчально-виховному процесі, нами під час викладання курсу „Методика навчання іноземної мови” були прочитані лекції „Методологічні та теоретичні основи формування професійно-педагогічних умінь студентів філологічних факультетів”, „Інтерактивні форми навчання як засіб формування професійних умінь майбутнього викладача” та „Методика проведення навчально-педагогічних ігор”.

У цьому курсі лекцій студенти вивчали визначення та класифікацію основних педагогічних категорій – „педагогічні вміння”, „методичні вміння”, „методична майстерність”, „інтерактивні форми та методи навчання”, „ігрові форми та методи навчання” та ін.; були ознайомлені з основними вимогами кваліфікаційних характеристик до професійної підготовки майбутніх учителів у світовій педагогічній теорії та практиці, позиціями різних наукових шкіл стосовно використання інтерактивних методів у навчальному процесі, особливостями методики проведення навчально-педагогічних ігор та ін.

Для більш успішного засвоєння теоретичного матеріалу ми, після завершення кожного лекційного заняття, проводили зі студентами різноманітні навчально-педагогічні ігри, особливе місце серед яких посідала саме ділова гра. Для діагностування підготовленості студентів до педагогічної практики, а також виявлення впливу ігрових форм на якість професійної підготовки майбутніх учителів філологічних спеціальностей нами була розроблена діагностична карта.

Практичне впровадження інтерактивних форм та методів навчання, спрямованих на підвищення методичної майстерності студентів філологічних факультетів показало, що складності у підготовці та проведенні занять із використанням навчально-педагогічних ігор виправдовує значущість результатів, які досягаються за

їх допомогою. Найбільш вагомими є результати, пов'язані з пробудженням у студентів пізнавальної активності, розвитком самостійності та прагненням до пошуку, творчим усвідомленням педагогічної реальності, захопленістю професійною діяльністю.

Використання навчально-педагогічних ігор позитивно сприймають студенти, які в інтерв'ю та бесідах підкреслюють, що така форма занять дозволяє поєднати теорію та практику, а також краще орієнтуватися у складних ситуаціях навчально-виховного процесу в школі та підготуватися до педагогічної практики.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Абашкіна Н. В.* Принципи розвитку професійної освіти в Німеччині: [монографія] / Н.В. Абашкіна. – К., 1998.
2. *Букатов В. М.* Педагогические таинства дидактических игр : [учеб.-метод. пособ.] / В. М. Букатов; Москов. психолого-пед. ин-т. – [2-е изд.]. – М. : Флинта, 2003.
3. *Игровые занятия в строительном вузе / В. И. Рыбальский и др.; [ред. Е. А. Литвиненко, В. И. Рыбальского].* – К., 1985.
4. *Мастерство и личность учителя: на примере деятельности учителя иностр. языка / Е. И.Пассов, В. П. Кузовлев, Н. Е. Кузовлева, В. Б.Царькова.* – [2-е изд.]. – М.: Флинта: Наука, 2001.
5. *Первые шаги в профессию учителя иностранного языка: пособ. для студ.* – Л., 1979.
6. *Проблемы профессионально-педагогической направленности в преподавании иностранного языка как специальности: межвуз. сб. науч. тр.* – Горький, 1985.

Наталья Дивинская

ДЕЛОВАЯ ИГРА В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ СТАНОВЛЕНИИ БУДУЩЕГО ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Раскрыты проблемы формирования методической компетентности будущего преподавателя иностранного языка средствами интерактивных методов и форм обучения.

Ключевые слова: студенты, подготовка учителя, формы, методы обучения, деловая игра.

Natalia Dyvinska

A BUSINESS GAME IN THE PROFESSIONAL BECOMING OF THE FUTURE TEACHER OF FOREIGN LANGUAGE

The problems of forming of methodical skilfulness of the future teacher of foreign language by facilities of interactive forms of teaching are exposed.

Keywords: students, teacher training, forms, teaching methods, business game.

Одержано 15.09.2009, рекомендовано до друку 10.10.2009 р.